

Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Τόμ. 13 (2014)

Special Issue - Life Skills

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΜΕΣΩ ΚΟΥΚΛΑΣ: ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Μάγδα Βίτσου (Magda Vitsou)

doi: [10.12681/icw.17917](https://doi.org/10.12681/icw.17917)

Copyright © 2018, Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βίτσου (Magda Vitsou) Μ. (2014). ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΜΕΣΩ ΚΟΥΚΛΑΣ: ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 13, 64–72. <https://doi.org/10.12681/icw.17917>

Βίτσου Μάγδα, Νηπιαγωγός, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στο Παιδαγωγικό Παιχνίδι και Παιδαγωγικό Υλικό Στην Πρώτη Παιδική Ηλικία, Υπ. Διδάκτωρ Τμήματος Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΜΕΣΩ ΚΟΥΚΛΑΣ: ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα μιας εκπαιδευτικής εφαρμογής που υλοποιήθηκε κατά το σχολικό έτος 2012-13 στο Νηπιαγωγείο Μικροθηβών Μαγνησίας από το Νοέμβριο του 2012 έως το Μάιο του 2013. Βασικός στόχος του προγράμματος ήταν η διαχείριση των διαφόρων συγκρούσεων που προκύπτουν στο χώρο του νηπιαγωγείου κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης των παιδιών με τη βοήθεια του κουκλοθέατρου. Τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η συμμετοχική παρατήρηση, οι συνεντεύξεις των παιδιών πριν και μετά από κάθε κουκλοθεατρικό δράσιμο αλλά οι εικονικές αναπαραστάσεις των παιδιών μετά την εφαρμογή. Τα παιδιά στο τέλος της εφαρμογής του προγράμματος μέσα από την απόκτηση ταυτότητας και το δεσμό τους με τις κούκλες, αλλά και την εμπλοκή τους στις ιστορίες, μπόρεσαν να νιώσουν τα αισθήματα των άλλων, να σέβονται εκείνους που διαφέρουν, να υιοθετήσουν μια τρυφερή στάση, να είναι πιο υποστηρικτικοί και ευαίσθητοι σε σχέση με την αρχή της σχολικής χρονιάς. Προωθήθηκε η αύξηση της προκοινωνικής συμπεριφοράς, όπως το μοίρασμα, η βοήθεια, η φροντίδα και η έκφραση συμπάραστασης. Οι κούκλες λειτούργησαν και ως μέσο για να γνωρίσουν τα παιδιά τις τεχνικές του κουκλοθέατρου και γενικότερα να ενισχυθεί το ενδιαφέρον των παιδιών για το κουκλοθέατρο. Αποδείχτηκε, λοιπόν, ότι η δραματοποίηση ιστοριών με τη χρήση κουκλοθέατρου διαφοροποίησε τις συνηθισμένες δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο και πρόσφερε στα παιδιά, τα "πολιτισμικά εργαλεία" για να τα χρησιμοποιήσουν στον κόσμο της φαντασίας.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Ενσυναίσθηση, κουκλοθέατρο, συγκρούσεις

CONFLICTS MANAGEMENT THROUGH PUPPETRY: A CASE STUDY

ABSTRACT

In this paper we will present the results of an educational research which was implemented during the 2012-13 school year in the Kindergarten school of Mikrothives- Magnesia- from November 2012 to May 2013. The main goal was to manage the various conflicts arising at the kindergarten environment during the interaction of children with the puppets. The methodological tools we used were participant observation, interviews of children before and after each puppet interaction and the virtual representations of children after each application. The children at the end of the implementation of the program through forming identities and through their bond with the puppets and the stories, were able to feel the others, to respect those who are different, to adopt a loving attitude and become more supportive and sensitive in relation to their attitude at the beginning of the school year. The growth of pro-social behavior, such as sharing, assistance, caring and compassionate expression was promoted. The puppets functioned as a means of making the kids familiar with the techniques of puppetry and generally of enhancing the children's interest in puppetry. It was proved, then, that the dramatization of stories using puppets diversified their usual activities in the kindergarten and offered the children, "cultural tools" in the world of fantasy.

KEY WORDS

Empathy, puppetry, conflict

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κουκλοθέατρο παρέχει τη δυνατότητα στους μαθητές για ενεργή συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία και προσφέρει ένα υποστηρικτικό πλαίσιο μάθησης. Οι δραστηριότητες κουκλοθέατρου, δημιουργούν την ανάγκη για μάθηση εισάγοντας τους μαθητές σε καταστάσεις που απαιτούν άμεσες λύσεις, «πιέζοντάς» τους να γίνουν δημιουργικοί ή και πιο υπεύθυνοι για την ίδια τους τη μάθηση. Επιπλέον, ένας σωστός τρόπος ώστε η μάθηση να είναι μόνιμη είναι να μετατρέψεις τη μάθηση σε εμπειρία, χρησιμοποιώντας πολλαπλές αισθήσεις (Κοντογιάννη, 2000). Το κουκλοθέατρο μπορεί να επιφέρει αυτήν τη κατάσταση. Έχει θετική επιρροή στις προφορικές ικανότητες των μαθητών, όπως την

προφορά αλλά και κοινωνικές διαστάσεις όπως η συνεργατική μάθηση, η ενσυναίσθηση και η διαπολιτισμική επίγνωση (Zuljevic, 2005).

ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στο κουκλοθέατρο η επικοινωνία συντελείται σε δύο κατευθύνσεις, τόσο ανάμεσα στους μαθητές και τον εκπαιδευτικό αλλά και μεταξύ των μαθητών. Μια μοναδική επικοινωνιακή διαδικασία λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια της επαφής με τις κούκλες κατά την οποία ανταλλάσσονται μηνύματα ανάμεσα στους εμπλεκόμενους. Η κούκλα αποτελεί το διαμεσολαβητή. Όπως αναφέρει ο Majaron (2002), η επικοινωνία με τις κούκλες ακολουθεί δύο τρόπους: αρχικά ο ενήλικας με την κούκλα καθοδηγεί το παιδί, στη συνέχεια όμως αντιδρά και το ίδιο το παιδί με τη βοήθεια του διαμεσολαβητή-της κούκλας-ακόμη και με την κίνηση του ίδιου του παιχνιδιού και εκφράζει την άποψή του. Η επικοινωνία συνεχίζεται με στυλιζαρισμένες κινήσεις, φωνή ή εμφάνιση μέσω της συμβολικής λειτουργίας και της δημιουργίας μιας μεταφοράς (Jurkowski, 2007).

Το κουκλοθέατρο κατευθύνει το παιχνίδι του παιδιού μέσα από μια συμμετοχική εμπειρία σε καθορισμένη σχέση με το αναλυτικό πρόγραμμα. Επίσης, είναι ένα υποστηρικτικό πλαίσιο για την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού. Οι περιοχές που επηρεάζονται άμεσα είναι: η φαντασία, η προσωπική έκφραση, οι φωνητικές τους δεξιότητες, η ικανότητα συγκέντρωσης και η αυτοεκτίμηση. Καθώς δημιουργούνται οι κούκλες, η φαντασία των παιδιών ουσιαστικά ενεργοποιείται και καθώς οι νέοι χαρακτήρες συναντούν κάποιους άλλους, αναπτύσσεται η πλοκή. Η διαδικασία δημιουργίας-ανακάλυψης ενός χαρακτήρα κούκλας είναι πολύ σημαντική στην εκπαιδευτική διαδικασία για το παιδί και αφορά τόσο την σχέση του με την ομάδα όσο και την αυτογνωσία του (Korosec, 2002).

Η βελτίωση πολλών δεξιοτήτων των παιδιών με τη χρήση του κουκλοθέατρου στην τάξη υποστηρίζεται από πολλές έρευνες. Ο Vygotsky, για παράδειγμα τονίζει τη σημασία του παιχνιδιού στην τάξη ως προς την ανάπτυξη του παιδιού και εστιάζει στη σχέση μεταξύ παιχνιδιού και μάθησης (Τσιάρας, 2009). Η χρήση της κούκλας λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος σ' αυτό το πλαίσιο. Τα παιδιά αναδιοργανώνουν την εσωτερική τους γνώση καθώς, εσωτερικοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες με τη βοήθεια του κουκλοθέατρου. Επίσης, σύμφωνα με το Vygotsky (1994) η εισχώρηση του κοινωνικού πλαισίου στο μαθησιακό περιβάλλον είναι απαραίτητη με κάθε τρόπο. Πρώτον, το κοινωνικό πλαίσιο παρέχει το ψυχολογικό περιβάλλον της ιδέας -περιεχομένου- που αποτελεί αντικείμενο μάθησης. Δεύτερον, το κοινωνικό πλαίσιο παρουσιάζει την προβληματική ή το περιεχόμενο μάθησης σε αληθινό πλαίσιο δράσης. Έτσι, οι μαθητές συνδέουν το σκοπό και τη χρήση της γνώσης που έχουν λάβει. Χρησιμοποιώντας, για παράδειγμα, μια κούκλα που μιλάει με τα παιδιά για την υγιεινή διατροφή, γνωρίζοντας από τη μια πόσο σπουδαίο είναι να δοκιμάζουν νέες και υγιεινές γεύσεις και από την άλλη ότι είναι μια προκλητική διαδικασία για τα παιδιά, δημιουργείται ένα κοινωνικό περιεχόμενο με το οποίο τα παιδιά σχετίζονται. Τρίτον, δημιουργώντας ένα κοινωνικό πλαίσιο σε ένα μαθησιακό περιβάλλον δημιουργείται εμπιστοσύνη και πηγαίο κίνητρο στα παιδιά για μάθηση. Τέλος, το κοινωνικό πλαίσιο παρουσιάζει την πολιτισμική κατάσταση των παιδιών κατά τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας, προωθώντας τη χαλαρή μάθηση (Brown, 2002).

ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΜΙΜΗΣΗ ΠΡΟΤΥΠΩΝ

Η εφαρμογή μας βασίστηκε στην Κοινωνική Γνωστική Θεωρία, η οποία είναι πολύπλευρη και δίνει έμφαση στη μάθηση μέσω των προτύπων. Σύμφωνα με την θεώρηση αυτή, το άτομο μαθαίνει μια νέα συμπεριφορά παρατηρώντας τη συμπεριφορά άλλων ανθρώπων - προτύπων και τη μιμείται συνειδητά ή ασυνείδητα. Σύμφωνα με τον Bandura (1977) γνωστική κωδικοποίηση των πληροφοριών που αποκτά το άτομο με παρατήρηση και μίμηση προτύπου, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για *αυτοκαθοδήγηση*, *αυτοενίσχυση* και *αυτοέλεγχο* της συμπεριφοράς του. Οι κούκλες μπορούν να δράσουν ως πρότυπο για τα παιδιά και μπορούν να επηρεάσουν και τις τέσσερις λειτουργίες της μάθησης μέσω της παρατήρησης και μίμησης (προσοχή, κατάκτηση, αναπαραγωγή, κίνητρο). Η χρήση της κούκλας λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο παιχνίδι και τη μάθηση. Η κούκλα λειτουργεί ως

διαμεσολαβητικό εργαλείο, καθώς το παιδί προβάλλει σε αυτή τα συναισθήματά του, τις σκέψεις του, τα βιώματά του, ουσιαστικά το ίδιο του το σώμα στα χέρια του εμψυχωτή. Επίσης οι κούκλες είναι τα «τέλεια οχήματα» που οδηγούν στην ενσυναίσθηση, στη συναισθηματική εμπειρία ενός άλλου. Υποστηρίζεται ευρύτατα ότι η ενσυναίσθηση (Eisenberg, 2002* Hoffman, 1975) παρέχει τα απαραίτητα θεμέλια για την συμπεριφορά υπέρ του κοινωνικού πλαισίου.

Η ΚΟΥΚΛΑ- ΜΕΣΟ ΓΙΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ-ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ

Οι κούκλες είναι τα «τέλεια οχήματα», που οδηγούν στην ενσυναίσθηση (Brown, 2001). Τι εννοούμε, όμως, με τον όρο ενσυναίσθηση; Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική μελέτη (Eisenberg, 2002* Hakansson, 2003* Lamn, Batson & Decety, 2007) η ενσυναίσθηση είναι η συμμετοχή στη συναισθηματική εμπειρία ενός άλλου. Υποστηρίζεται ευρύτατα ότι η ενσυναίσθηση (Eisenberg, 2002) παρέχει τα απαραίτητα θεμέλια για την συμπεριφορά υπέρ του κοινωνικού πλαισίου. Ένα παιδί μπορεί να νιώθει ενσυναίσθηση για ένα άλλο πρόσωπο σε οποιαδήποτε ηλικία. Καθώς τα παιδιά αναπτύσσονται, η ικανότητά τους για ενσυναίσθηση διευρύνεται και γίνονται πιο ικανά να ερμηνεύουν και να ανταποκρίνονται ανάλογα στη θλίψη των άλλων (Hoffman, 1975).

Μέσα από την απόκτηση ταυτότητας και το δεσμό τους με τις κούκλες, αλλά και την εμπλοκή τους στις ιστορίες, τα παιδιά μπορούν να νιώσουν τα αισθήματα των άλλων, να σέβονται εκείνους που διαφέρουν ή να υιοθετούν μια τρυφερή στάση, να είναι υποστηρικτικοί και ευαίσθητοι. Προωθείται αύξηση της προ-κοινωνικής συμπεριφοράς, όπως το μοίρασμα, η βοήθεια, η φροντίδα και η έκφραση συμπράστασης (Hamre, 2004a* 2004b).

Η κούκλα αποτελεί ένα μοναδικό μέσο για ενθάρρυνση και εμπλουτισμό της συναισθηματικής ικανότητας του παιδιού, καθώς απαιτεί την ενσυναίσθηση απέναντι στην κούκλα. Η ικανότητα του παιδιού να κατανοεί πράγματα από διαφορετική οπτική αναπτύσσεται μέσω της ενασχόλησης με το κουκλοθέατρο. Πρόκειται για μια πρώιμη κατάσταση στην οποία αναπτύσσεται η ανοχή, η συναισθηματική νοημοσύνη και η ικανότητα για ενσυναίσθηση (Korosec, 2002).

Το παιχνίδι με τις κούκλες, επιπλέον, επιλύει εσωτερικές διαμάχες. Όταν το παιδί εισέρχεται στο σχολείο πρέπει να ακολουθήσει τους κανόνες και να συνυπάρξει με άλλα παιδιά και ενήλικες. Το γεγονός αυτό δημιουργεί αρκετές φορές πολλά προβλήματα και εσωτερικές συγκρούσεις στο παιδί. Αυτές οι συγκρούσεις είναι αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας της ωρίμανσης και της ανάπτυξης. Δεν υπάρχει ανάπτυξη χωρίς ανατροπές/απογοητεύσεις και προσπάθεια να ανταπεξέλθουν αυτές. Η κούκλα μπορεί να βοηθήσει ιδιαίτερα ως σύντροφος του παιδιού. Μπορεί να αποτελέσει ένα σύμβολο στο οποίο το παιδί εκφράζει τις επιθυμίες του, τους φόβους του και τις συγκρούσεις του. Όταν το παιδί παρακολουθεί μια κουκλοθεατρική παράσταση, αντανακλά τα αισθήματά τους και τις σχέσεις του σ' αυτή. Αποφορτίζεται και εξηγεί τα πράγματα που συμβαίνουν γύρω του με ευκολότερο τρόπο. Η κούκλα λοιπόν μπορεί να χρησιμοποιηθεί, ως ένας εμπιστευτικός διαμεσολαβητής ανάμεσα στο παιδί και στο περιβάλλον του (Majaron, 2004).

ΟΙ ΚΟΥΚΛΕΣ PERSONA DOLL ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

Οι συγκεκριμένες κούκλες μοιάζουν πολύ με παιδιά προσχολικής ηλικίας. Έχουν ύψος γύρω στα 75 cm και μπορεί να είναι αγόρι ή κορίτσι, οποιαδήποτε καταγωγής ή χρώματος. Οι συγκεκριμένες κούκλες έχουν προσωπική ταυτότητα, όπως και τα παιδιά στην τάξη. Έχουν οικογένεια, ζουν σε συγκεκριμένη πόλη, ή χωριό, διαμέρισμα, έχουν συγκεκριμένους φίλους και αυτά τα στοιχεία δεν αλλάζουν. Οι συγκεκριμένες ταυτότητες δημιουργούνται στην αρχή της σχολικής χρονιάς, αφού πρώτα ο εκπαιδευτικός έχει γνωρίσει όλα τα παιδιά της τάξης, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στα φυσικά χαρακτηριστικά, ταυτότητες, τρόπο ζωής και ιδιαίτερες συνθήκες των παιδιών αυτής της ομάδας (Brown, 2001). Η δημιουργία του χαρακτήρα αλλά και της εμφάνισης της κούκλας είναι πολύ σημαντική υπόθεση. Πρέπει να σκεφτούμε ποια στοιχεία διαφορετικότητας υπάρχουν στην ομάδα μας,

έτσι ώστε μέσω της κούκλας να μας δοθεί η ευκαιρία να μιλήσουμε για αυτές τις διαφορές. Αρχικά μπορεί να «επισκεφθεί» την τάξη μία κούκλα και σιγά-σιγά να συμπληρώνουμε τη συλλογή. Οποσδήποτε πρέπει να υπάρχουν τόσο αγόρια, όσο και κορίτσια-κούκλες, καθώς μπορεί να έχει διαμορφωθεί μια στερεοτυπική αντίληψη.

Μέσα, λοιπόν, από τις προσωπικότητες που δημιουργούμε, «κλονίζουμε» τα στερεότυπα φύλου, όπως το να παίζει μόνο το κορίτσι στο κουκλόσπιτο. Ο εκπαιδευτής δίνει όνομα στην κούκλα που ταιριάζει με τις προσωπικότητες, οικογένειες, πολιτισμικό υπόβαθρο των παιδιών της ομάδας. Συστήνουμε την κούκλα στα παιδιά και εξηγούμε ότι θα μιλάμε εμείς για εκείνη γιατί είναι αρκετά ντροπαλή ή πολύ θυμωμένη για να μιλήσει, πράγμα που θέτει έντονο προβληματισμό. Ένας εναλλακτικός τρόπος είναι να πούμε στα παιδιά ότι η κούκλα είναι ένα παιδί σαν και εκείνα, κάνοντας ερωτήσεις «*Είναι η κούκλα ζωντανή; Αναπνέει; Τρώει; Γελάει και κλαίει;*». Στη συνέχεια διαπιστώνουμε ότι είναι κούκλα και ότι δε μπορεί στην πραγματικότητα να μιλήσει, αλλά θα προσποιηθούμε ότι μιλάει. Εισάγεται, έτσι, στον κύκλο και ξεκινά με σύντομη και απλή ιστορία και σιγά-σιγά αυξάνεται ο χρόνος. Σκοπός είναι αρχικά να γνωρίσουν την κούκλα και να γίνουν φίλοι μαζί της και σταδιακά να εισαχθούν περισσότερες λεπτομέρειες/ερεθίσματα για συζήτηση. Οι ιστορίες χτίζονται η μια επάνω στην άλλη. Στις επόμενες συναντήσεις με την κούκλα τα παιδιά, ιδιαίτερα αν είχαν κάποια ιδιαίτερη συναισθηματική αντίδραση στην ιστορία ή αν έχει καθρεφτιστεί κάποια δύσκολη κατάσταση που βιώνουν, ταυτίζονται μαζί της και γίνεται ο αγαπημένος τους και έμπιστος φίλος. Με ανοιχτού τύπου ερωτήσεις ο ειδικός εκμαιεύει πληροφορίες και ενθαρρύνει τα παιδιά να προβληματιστούν αλλά και να εκφράσουν τα συναισθήματά τους. Επίσης, σημαντική είναι και η χρήση της «σιωπής» (Lynch & Hanson, 2004), η οποία μπορεί να αποκαλύψει πολλά στοιχεία για το πώς αισθάνονται τα παιδιά.

Σταδιακά, ο εκπαιδευτής εκμαιεύει πληροφορίες για προβληματικές καταστάσεις που έχουν βιώσει τα παιδιά, επωφελείται από τους διάλογους που προκύπτουν καθημερινά και προχωρά στην ανατροφοδότηση και στη δημιουργία μιας νέας ιστορίας ή τη συνέχεια κάποιας άλλης.

Πρωταρχικός στόχος είναι τα παιδιά να ονομάσουν τα αισθήματα της κούκλας, να την συναισθανθούν, να τη συμβουλευσουν, βοηθώντας έτσι το ίδιο τους τον εαυτό.

Το τέλος της ιστορίας, όπως και η αρχή, πρέπει να είναι σύντομο και απλό, φέρνοντας την κατάλληλη, αν όχι τέλεια, λύση. Τα παιδιά χαίρονται να δίνουν τις συμβουλές τους στις κούκλες, μιλώντας για τις δικές τους εμπειρίες και πράξεις. Η κούκλα ευχαριστώντας τα παιδιά για τις συμβουλές τους, τα ενισχύει και τονώνει την αυτοπεποίθησή τους, αλλά και τους δημιουργεί ασφάλεια μέσα στη συγκεκριμένη ομάδα. Η ιστορία κλείνει λέγοντας στα παιδιά τι αποφάσισε η κούκλα να κάνει. Ακόμη και όταν η κούκλα δεν φέρει στην επιφάνεια «δύσκολα» θέματα, τα παιδιά χρειάζονται επιβεβαίωση ότι της παρείχαν φροντίδα και ότι όλα είχαν αίσιο τέλος (Brown, 2001).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η συμμετοχική παρατήρηση, οι συνεντεύξεις των παιδιών πριν και μετά από κάθε κουκλοθεατρικό δρώμενο αλλά και οι εικονικές αναπαραστάσεις των παιδιών μετά την εφαρμογή. Εφαρμόστηκε στο Νηπιαγωγείο Μικροθηβών σε ομάδα 7 νηπίων-προνηπίων (4 αγόρια, 3 κορίτσια) από τον Νοέμβριο του 2012 έως το Μάιο του 2013. Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί η επίδραση του κουκλοθέατρου στην καθημερινή εκπαιδευτική δραστηριότητα σε θέματα συγκρούσεων.

Τα ποιοτικά δεδομένα κωδικοποιήθηκαν και επανασυνδέθηκαν με νέους τρόπους, με σκοπό την ανάδειξη της ζητούμενης θεωρίας (Mertler 2012• Robson 2010• Σπανακά 2008). Για την επεξεργασία του περιεχομένου διαλόγων των μαθητών εφαρμόστηκε η ανάλυση περιεχομένου (content analysis), μια μέθοδος δευτερογενούς επεξεργασίας κειμένων κι άλλων τεκμηρίων, στην οποία βασικό ρόλο έχει η κατηγοριοποίηση των λεκτικών δεδομένων, με σκοπό την ταξινόμηση, τη συνάθροιση και τη διάταξή τους (Κουτσελίνη-Ιωαννίδου, 2010• Robson, 2010).

ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Από την αρχή της σχολικής χρονιάς εισήχθησαν στην τάξη διάφορα είδη κουκλοθέατρου (γαντόκουκλες, μαρότ, δακτυλόκουκλες). Τα παιδιά γνώρισαν τεχνικές, κατασκεύασαν κούκλες και σταδιακά καλούνταν οργανωμένα να παρουσιάσουν στιγμιότυπα-συμβάντα από την καθημερινή τους ζωή στα οποία θίγονταν διάφορα θέματα διαχείρισης συναισθημάτων από τα παιδιά, όπως φιλικές αντιπαραθέσεις, διερεύνηση συναισθημάτων, σωματική επίγνωση, χαρούμενες-λυπημένες στιγμές, φόβοι, όπως για παράδειγμα «*Η Μαρία παίζει ήσυχα στο κουκλόσπιτο και η Κατερίνα παρεμβαίνει και της “χαλάει” το παιχνίδι*». Τα παιδιά καλούνται να δραματοποιήσουν τη συγκεκριμένη στιγμή και να συνεχίσουν τη σκηνή δίνοντας λύση στο «πρόβλημα». Ο εκπαιδευτικός με βοηθητικές ερωτήσεις, όπως «*Τι συνέβη; Τι πιστεύεις ότι λέει η Αφροδίτη και ο Γιάννης;*», ή «*Πώς πιστεύετε ότι νιώθει; Τι μπορεί να κάνουν οι άλλοι για να νιώσει καλύτερα; Τι θα γίνει στη συνέχεια;*» «κατευθύνει» την εξέλιξη της ιστορίας και έμμεσα οδηγεί στην σωστή λύση. Μετά τη συστηματική παρατήρηση της ομάδας και της διαπίστωσης της «προβληματικής», που πρέπει να αντιμετωπιστεί, εισήχθησαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος τρεις κούκλες με τη μορφή Persona Doll: ένα αγόρι με πρόβλημα βάρους, ένα κορίτσι (αλβανικής καταγωγής) και ένα αγόρι (το οποίο έχει υποστεί επιθετική συμπεριφορά). Κατά τη διάρκεια της πεντάμηνης εφαρμογής οι κούκλες με τις συγκεκριμένες προσωπικότητες εισήχθησαν σταδιακά στην ομάδα, έγιναν μέλος της και εισήγαγαν «προβληματικές» τις οποίες τα παιδιά καλούνταν να διαχειριστούν, να συναισθανθούν και να προτείνουν λύσεις.

Η ιστορία του «Τάσου»: Στη συγκεκριμένη ομάδα παρατηρήσαμε ότι υπήρχε αποκλεισμός ενός παιδιού εξαιτίας της εικόνας του. Λόγω του βάρους του δυσκολεύονταν στα παιχνίδια που απαιτούν κίνηση, τόσο στις οργανωμένες όσο και στις ελεύθερες δραστηριότητες. Κατά τη διάρκεια της παρατήρησης το νήπιο αντιμετώπισε φραστικό αποκλεισμό και γενικότερα μία περιθωριοποίηση. Αποφασίστηκε λοιπόν ότι έπρεπε να αντιμετωπιστεί η κατάσταση κάνοντας τα παιδιά να συναισθανθούν και να αλλάξουν συμπεριφορά. Η συνεδρία με την Persona Doll ξεκίνησε με την εκπαιδευτικό να ρωτά τα παιδιά αν θυμούνται ποιος καθόταν στην αγκαλιά της την προηγούμενη εβδομάδα. Η απάντηση ήταν άμεση. Αναγνωρίζοντας την επίδραση της κούκλας η εκπαιδευτικός πέρασε τον «Τάσο» γύρω από τον κύκλο για να δώσει σε κάθε παιδί την ευκαιρία να τον χαιρετήσει ξεχωριστά. Από τον τρόπο με τον οποίο κάθε παιδί τον αγκάλιασε και του μίλησε εντοπίζει το δεσμό που έχουν αναπτύξει. Ο «Τάσος» είναι φίλος τους. Στο ερώτημα, «*Θέλετε να ακούσετε τι συνέβη στο Τάσο την Παρασκευή;*» όλοι απάντησαν καταφατικά. Ο «Τάσος» μου είπε ότι έβλεπε τέσσερα αγόρια να παίζουν με το οικοδομικό υλικό και να κατασκευάζουν ένα γκαράζ με τούβλα. Όταν προσπάθησε να συμμετάσχει το μεγαλύτερο αγόρι φώναξε: «*Δεν μπορείς να παίζεις εδώ. Δεν παίζουμε με χοντρές*». Και οι άλλοι φώναζαν, «*Φύγε χοντρή, φύγε χοντρή*». Σε αυτό το σημείο η νηπιαγωγός μεγιστοποιεί τη συμμετοχή των παιδιών στη συζήτηση, δίνοντάς τους πολλές ευκαιρίες να πουν τι ένιωθε ο Τάσος. Με ερωτήσεις όπως, «*Πώς νομίζετε ότι αισθάνθηκε ο Τάσος;*» και «*Έχεις νιώσει ποτέ έτσι;*» Τους ενθάρρυνε να μιλήσουν για τα δικά τους συναισθήματα και τις εμπειρίες τους. Για να εμπλουτίσει το λεξιλόγιό τους με «συναισθηματικό λεξιλόγιο» τους ρώτησε αν είχαν ποτέ νιώσει αποκλεισμό και τους εξήγησε τι σημαίνει η λέξη. Στη συνέχεια ζήτησε από τα παιδιά να δώσουν λύση στο πρόβλημα: «*πώς πρέπει να αντιμετωπίσει ο Τάσος τους φίλους του;*», «*εσείς τι θα κάνατε στη θέση του;*», «*τι πρέπει να κάνουμε για να αλλάξουμε αυτή την κατάσταση;*». Στις επόμενες επισκέψεις της κούκλας τα παιδιά δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για την εξέλιξη της ιστορίας και όταν η κούκλα τους διαβεβαιώνει ότι μετά από τις συμβουλές τους τα πράγματα είναι καλύτερα και ότι πλέον οι φίλοι του τον αντιμετωπίζουν ισότιμα, τα παιδιά νιώθουν ικανοποίηση.

Η ιστορία της «Φραντζέσκας»: Στο συγκεκριμένο νηπιαγωγείο φοιτά ένα κορίτσι (προνήπιο) αλβανικής καταγωγής, η οποία μιλά ελάχιστα ελληνικά. Παρατηρήσαμε κατά τους πρώτους δύο μήνες λειτουργίας του σχολείου συμπεριφορές αποκλεισμού της και περιθωριοποίησής της από την υπόλοιπη ομάδα ή και χλευασμού της για τη μη σωστή χρήση της γλώσσας. Σε αυτό το σημείο εντάξαμε μία κούκλα με το όνομα «Φραντζέσκα», η οποία παρουσιάζεται στα παιδιά με την εξής προσωπικότητα: είναι 5 ετών, αλβανικής καταγωγής, γνωρίζει λίγο την ελληνική γλώσσα και μόλις μετακόμισε από την

Αλβανία στις Μικροθήβες με την οικογένειά της, το μπαμπά της, τον Βίκτορ, που δουλεύει στα χωράφια και τη μαμά της, την Άγκε, που καθαρίζει σπίτια. Αρχικά η κούκλα ήταν ιδιαίτερα ντροπαλή, διστακτική και δεν ήθελε να μιλήσει πολύ στα παιδιά. Το γεγονός αυτό παραξένεψε τα παιδιά, τα οποία είχαν συνηθίσει σε μια πιο άμεση επαφή με τις κούκλες. Στις επόμενες συνεδρίες η κούκλα παρουσίασε στα παιδιά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει σε ένα νέο περιβάλλον, χωρίς φίλους, χωρίς να γνωρίζει τη νέα γλώσσα και εισήγαγε μια προβληματική που ουσιαστικά ενεργοποιούσε τα παιδιά να βρουν λύσεις στο πρόβλημά της αλλά και ταυτόχρονα να βρουν κοινά σημεία με τη δική τους συμπεριφορά απέναντι σε έναν αλλόγλωσσο συμμαθητή. Με ερωτήσεις του τύπου «*παιδιά, πώς μπορούμε να βοηθήσουμε τη Φραντζέσκα να νιώσει καλύτερα;*», «*Γιατί πιστεύετε ότι δεν έχει κανέναν να παίξει στη γειτονιά της;*» τα παιδιά κλήθηκαν να συναισθανθούν την κούκλα και να τροποποιήσουν τη συμπεριφορά τους.

Ταυτόχρονα η κούκλα παρουσίασε πολλά στοιχεία της πολιτισμικής της ταυτότητας, καθώς αφηγήθηκε ιστορίες στα αλβανικά, τραγούδησε τα αγαπημένα της τραγούδια, έφερε φωτογραφίες και αγαπημένα αντικείμενα με στόχο να ενισχυθεί η ταυτότητα των αλλόγλωσσων μαθητών.

Η ιστορία του «Κώστα»: Η επισήμανση από μέρος μας περιστατικών επιθετικής συμπεριφοράς στο νηπιαγωγείο, έκρινε σκόπιμη την παρέμβαση για την αλλαγή αυτής της συμπεριφοράς. Εισήχθη, λοιπόν, μία κούκλα στο νηπιαγωγείο η οποία έχει υποστεί πολλές φορές επιθετική συμπεριφορά, τόσο λεκτική όσο και σωματική. Η κούκλα περιγράφει διάφορα περιστατικά βίας που έχει βιώσει και είναι ιδιαίτερα θλιμμένη και αναστατωμένη.

Στόχος μας είναι τα παιδιά να μπουν στη θέση της, να βιώσουν την ανησυχία της και τον πόνο της και να προτείνουν λύσεις διαχείρισης τέτοιου είδους καταστάσεων.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στη παρούσα έρευνα τα δεδομένα των δύο ερευνητικών εργαλείων, της συμμετοχικής παρατήρησης και των συνεντεύξεων αναλύθηκαν σε δύο κατηγορίες που αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούσαν τις κούκλες που επέλεγαν στο ελεύθερο παιχνίδι και στην αναφορά των παιδιών σε προκαταλήψεις. Στην πρώτη κατηγορία μελετήθηκε ο τρόπος, με τον οποίον τα παιδιά χρησιμοποιούσαν τις κούκλες. Μελετήθηκε το αν χρησιμοποιούσαν στοιχεία της προσωπικότητάς της κούκλας κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού τους και αν την ενέπλεκαν σε αυτό. Στην δεύτερη κατηγορία αναφέρονται οι τυχόν προκαταλήψεις των παιδιών απέναντι στην ετερότητα που παρουσιάζει η σχολική τάξη αλλά και η κοινωνία:

1) Ο τρόπος με τον οποίον τα παιδιά χρησιμοποιούσαν τις κούκλες

Τα παιδιά έπαιζαν με τις κούκλες σαν να είναι ένα αυτόνομο και ανεξάρτητο παιχνίδι. Τις χρησιμοποιούσαν για να εκφράσουν τις ιδέες τους για αυτό που τους εντυπωσίαζε στην κάθε κούκλα και την ιστορία τους. Στο παιχνίδι τους συμπεριλάμβαναν στοιχεία από την ιστορία της κάθε κούκλας και κατά το ζωντάνεμά τους πρότειναν λύσεις για τα προβλήματά τους.

2) Ζητήματα προκαταλήψεων

Κατά την παρουσίαση της κάθε κούκλας και της ιστορίας τους, δόθηκε στα παιδιά η ευκαιρία για να εκφράσουν τις αντιλήψεις τους. Κατά τη διάρκεια και των τριών ιστοριών και των συνεντεύξεων που ακολούθησαν εξέφρασαν στερεοτυπικές αντιλήψεις τόσο ως προς την εμφάνιση και την καταγωγή. Η κούκλα που παρουσιάστηκε στα παιδιά ως το παχύσαρκο παιδί είχε δεχτεί κάποια ειρωνικά σχόλια για το σώμα του από τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης του. Όταν ρωτήθηκαν τα παιδιά αν αυτή η συμπεριφορά ήταν σωστή τότε τα παιδιά απάντησαν όλα αρνητικά.

Π1: «*Δεν είναι ωραίο να κοροϊδεύουμε τον άλλον όπως και να είναι*».

Ν: «*Πώς θα νιώθατε αν ήσασταν στη θέση του;*».

Π2: «*Εγώ θα λυπόμουνα που θα με κοροϊδεύανε οι άλλοι*».

Π3: «*Εγώ θα έβρισκα άλλα παιδιά να κάνω παρέα*».

Ν: «*Πιστεύετε ότι αυτή η συμπεριφορά των παιδιών πρέπει να συνεχιστεί;*».

Π1: *«Πρέπει να σταματήσουν να τον κοροϊδεύουν και να του ζητήσουν συγγνώμη»*

Όσον αφορά τη διαφορετική καταγωγή διατυπώθηκαν κάποιες στερεοτυπικές αντιλήψεις, σαφέστατα επηρεασμένες από το οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών

Π1: *« Εμένα η μαμά μου λέει ότι οι Άλβανοί δεν είναι καλοί... είναι κλέφτες.. όμως η Φραντζέσκα είναι φίλη μου και μου αρέσει να παίζω μαζί της»*

Π2: *«δουλεύουν στα βαμπάκια, μου λέει ο μπαμπάς... τους πληρώνουμε...»*

Ως προς την επιθετική συμπεριφορά όλα τα παιδιά συμφώνησαν ότι είναι μη αποδεκτή και πρότειναν τρόπους αλλαγής της συμπεριφοράς:

Π1: *« Πρέπει να μάθει να μο ράζεται τα παιχνίδια το υ και να μη χτυπάει. Αλλιώς δεν θα το ν κάνει κανένας παρέα».*

Π2: *«Αμα δεν δίνει τα παιχνίδια του, τότε κανένας δεν θα του δίνει παιχνίδια. Εγώ δίνω τα παιχνίδια μου μόνο σε όσους μου δίνουν και μένα».*

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία η εφαρμογή του κουκλοθέατρου και της μεθόδου Persona Doll επιφέρει ενίσχυση της αυτοπεποίθησης-αυτοεικόνας των παιδιών, την απόκτηση ενσυναίσθησης, δηλαδή το να αντιληφθούν την έννοια της ποικιλομορφίας. Επιπλέον βοηθά στο να καλλιεργήσουν τον προφορικό λόγο, να λειτουργήσουν ομαδικά, σύμφωνα με τις αρχές της κοινότητας τους, να νιώσουν περήφανοι για το πολιτισμικό τους υπόβαθρο, να καλλιεργηθούν συναισθήματα όπως σεβασμός και αλληλεγγύη και να περιοριστούν οι έμφυλες διαφοροποιήσεις (Brown, 2001).

Πιο συγκεκριμένα όλοι οι μαθητές ήθελαν να αγγίξουν τις κούκλες με μεγάλο ενθουσιασμό. Από την πρώτη στιγμή αποτέλεσαν αντικείμενο παρατήρησης και έδωσαν στα νήπια το κίνητρο για ποικίλες συζητήσεις και δραστηριότητες. Τα παιδιά άκουγαν με προσοχή τις ιστορίες τους. Ήταν πρόθυμα να μιλήσουν για την οικογένειά τους, τους φίλους τους και για το τι συνέβη στο σπίτι. Στην περιγραφή των κούκλων για το μέρος που ζουν, αυθόρμητα έκαναν συσχετισμούς και ήθελαν να μιλήσουν για το δικό τους σπίτι. Σε μια άλλη περίπτωση, όταν μία από τις κούκλες έκανε αναφορά στα αδέρφια της, σχεδόν όλα τα παιδιά είχαν κάτι να πουν για τις δικές τους σχέσεις με τα αδέρφια τους. Τις φιλούσαν, τις χαμογελούσαν, τις αγκάλιαζαν και τις μιλούσαν. Υπήρχε γέλιο και ενθουσιασμός. Η ενσυναίσθηση και η αγάπη τους για τους νέους φίλους τους ήταν εμφανή. Ένωσαν τις κούκλες, ως μέλος της ομάδας τους και επιδίωκαν να είναι μαζί τους συνεχώς και ήθελαν να τις δείξουν πως πρέπει να δουλεύουν στο χώρο του νηπιαγωγείου. Επίσης, επέμεναν να μάθουν περισσότερες λεπτομέρειες για τις ζωές τους.

Κατά τη διάρκεια της περιγραφής των «προβληματικών» και πιο συγκεκριμένα με την περιγραφή του συμβάντος με τον αποκλεισμό της κούκλας λόγω της εικόνας της τα παιδιά άκουγαν με ιδιαίτερη προσοχή και το πρόσωπο τους αντανάκλασε η αγωνία για την έκβαση της υπόθεσης. Στις ερωτήσεις τύπου *«πώς νομίζετε ότι ένιωσε ο Τάσος;»*, *« Ή θα κάνατε αν ήσασταν στη θέση το υ»*, απάντησαν αυθόρμητα, αλλά ταυτόχρονα υπήρξε και κάποια ενοχή στο βλέμμα τους και στη γλώσσα του σώματος, ιδιαίτερα σε εκείνα που συμμετείχαν στον αποκλεισμό του συμμαθητή τους. Το ίδιο το παιδί που είχε πέσει θύμα αποκλεισμού συναισθάνθηκε την κούκλα και άρχισε να αφηγείται παρόμοια προσωπικά συμβάντα, αλλά και να δείχνει θυμωμένος για την αδικία που του είχε συμβεί. Μετά τις προτάσεις όλης της ομάδας για επίλυση του θέματος και μετά από συζητήσεις με τη συγκεκριμένη ομάδα η συμπεριφορά των παιδιών άρχισε να διαφοροποιείται.

Τα παιδιά κατάφεραν να μάθουν ότι υπάρχουν περισσότεροι από έναν τρόποι για να λυθεί ένα πρόβλημα. Έμαθαν να εκτιμούν τις πιθανές συνέπειες μιας συγκεκριμένης λύσης ενός προβλήματος με την κατανόηση της ακολουθίας των γεγονότων και την χρήση της επαγωγικής σκέψης με αποτέλεσμα να ελεγχθεί ο παρορμητισμός τους και να αυξηθεί ο αυτοέλεγχος. Παράλληλα τα παιδιά βοηθήθηκαν να “διαβάζουν” απλές συναισθηματικές ενδείξεις, να αναγνωρίζουν τα δικά τους συναισθήματα αλλά και τα συναισθήματα των άλλων και να αντιληφθούν ότι δεν αισθάνονται όλοι οι άνθρωποι το ίδιο για ένα πράγμα. Επίσης καλλιεργήσαν τρόπους ελέγχου των σφοδρών συναισθημάτων και την ικανότητα αναγνώρισης προβληματικών καταστάσεων αλλά και την ικανότητα ενσυναίσθησης (Majaron, 2004).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ως ενήλικες έχουμε την ευθύνη να βοηθήσουμε τα παιδιά να αντιμετωπίσουν την αδικία και την ανισότητα στις ζωές τους. Πρέπει να ενισχύσουμε το εγώ τους, ώστε να καταλάβουν ότι οι πράξεις τόσο οι δικές τους όσο και των άλλων έχουν μεγάλο αντίκτυπο στη ζωή τους. Πρέπει να κατανοήσουν τις έννοιες της δικαιοσύνης και της αδικίας, να μάθουν τις δεξιότητες αντιμετώπισης συγκρούσεων και επίλυσης προβλημάτων και να τα ενθαρρύνουμε να αισθάνονται υπερήφανα για τις οικογένειές τους και για τις συνήθειές τους, χωρίς αισθήματα ανωτερότητας ή κατωτερότητας. Τα παιδιά πρέπει να αισθάνονται ότι τα αγαπούν και να παίρνουν την απαραίτητη υποστήριξη για να αντιμετωπίσουν τις δύσκολες καταστάσεις ζωής, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την ένδεια, την κακοποίηση, τον εκφοβισμό, τις ανισότητες. Η διαφορά πολιτισμών, γλωσσών και τρόπων ζωής δε θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως απειλή για την πολιτισμική ταυτότητα του ατόμου. Συνεπώς, ούτε ρατσιστικές συμπεριφορές θα πρέπει να καλλιεργούνται, μέσα από τη φανατισμένη-στείρα προπαγάνδα κάποιων γνωστών ακραίων πολιτικών τοποθετήσεων, ούτε να επιχειρείται η αλλαγή του «διαφορετικού» συνανθρώπου, αλλά η κατανόηση των λόγων αυτής της «διαφοράς» και ο πλήρης σεβασμός της. Η χρήση, λοιπόν, του κουκλοθέατρου αποτελεί ένα καινοτόμο, αποτελεσματικό, ευχάριστο και μη-απειλητικό τρόπο ώστε να προωθηθεί η ποικιλομορφία, να παρασχεθεί η ψυχοκοινωνική υποστήριξη και να προστατευτούν τα ανθρώπινα δικαιώματα (Ackerman, 2005· Brown, 2001).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ackerman, T. (2005). The puppet as a metaphor. In M. Bernier & J. O'Hare (Eds.), *Puppetry in Education and Therapy: Unlocking Doors to the Mind and Heart* (5-11). Indiana: Author House.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. NJ, Prentice-Hall
- Brown, B. (2001) *Combating Discrimination: Persona Dolls in Action*. UK: Trentham Books, Stoke on Trent.
- Brown, K.A. (2002). Effectiveness of puppetry in nutrition education lessons and kindergartener's willingness to taste healthy foods. Dissertation, Kansas City, Missouri: Central Missouri State University.
- Eisenberg, N. (2002). Empathy-related emotional responses, altruism and their socialization. In R. J. Davidson & A. Harrington, (Eds.), *Visions of Concern for others: Western scientists and Tibetan Buddhists examine human nature* (131-164). London: Oxford University Press.
- Håkansson, J. (2003). *Exploring the phenomenon of empathy*. Doctoral dissertation. Stockholm: Stockholm University, Department of Psychology.
- Hamre, I. (2004a). The learning process in the theater of paradox. *A puppet ... a wonderful wonder*, 7-20.
- Hamre, I. (2004b). *Learning through animation theatre*. Denmark: UNIMA.
- Hoffman, M. L. (1975). Developmental synthesis of affect and cognition and its implications for altruistic motivation. *Developmental Psychology*, 11(5), 607-622.
- Jurkowski, H. (2007). *The theory of puppetry*. Subotica: Međunarodni festival pozorišta za djecu.
- Korosec, H. (2002). Non-verbal communication and puppets. In E. Majaron & L. Kroflin (Ed.), *The Puppet-What a Miracle!*, (69-76). Zagreb: The UNIMA, Puppets in Education Commission.
- Lamm, C., Batson, C.D., Decety, J. (2007). The neural substrate of human empathy: effects of perspective-taking and cognitive appraisal. *Cogn. Neurosci.* 19, 42-58.

- Lynch, E. W., Hanson, M., J. (Eds.), (2004). *Developing Cross-Cultural Competence: A Guide for Working With Children and Their Families*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Majaron, E. (2004). The right of the child to the puppet. In: R. Lazić (Ed.), *Propedeutics of puppetry*. Beograd.
- Majaron., E. (2002). Puppets in the child's development. In E. Majaron & L. Kroflin (Eds.), *The Puppet-What a Miracle!*, (61-68). Zagreb: The UNIMA, Puppets in Education Commission.
- Mertler, C. (2012). *Action Research: Improving Schools and Empowering Educators*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Robson, C. (2010). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου. Ένα Μέσον για Κοινωνικούς Επιστήμονες και Παγγελματίες* (μτφρ. Β. Νταλάκου & Κ. Βασιλικού). Αθήνα: Gutenberg.
- Vygotsky, L.S., (1994). «Ο ρόλος του παιχνιδιού στην ανάπτυξη», στο Σ. Βοσνιάδου (Επιμ.), *Κείμενα εξελικτικής ψυχολογίας*, τ.Β': Σκέψη. Αθήνα: Gutenberg.
- Zuljevic, V. (2005). Puppets—A great addition to everyday teaching. *Thinking Classroom*, 6(1), 37–44
- Κοντογιάννη, Α. (2000). *Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Κουτσελίνη-Ιωαννίδου, Μ. (2010). Η Έρευνα Δράσης ως Εκπαιδευτική Διαδικασία Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών και Εκπαιδευομένων. *Action Researcher in Education*, 2, 4-9. Ανακτήθηκε από http://www.actionresearch.gr/AR/ActionResearch_Vol1/Issue01_02_p04-09.pdf.
- Σπανακά, Α. (2008). Μακροχρόνια Έρευνα Δράσης: ένα Μεθοδολογικό Πλαίσιο με την αξιοποίηση των ΤΠΕ. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4(1), 2008/Section 1.
- Τσιάρας, Α., (2009). Η συμβολή του θεατρικού παιχνιδιού στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού. *Επιστημονική Επιθεώρηση Τεχνών του Θεάματος*, 1. Ναύπλιο: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Καλών Τεχνών, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών.

Στοιχεία επικοινωνίας:

Μάγδα Βίτσου, magvits@gmail.com